

TARBIYASI OG'IR O'QUVCHILAR SHAXSINING SHAKLLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI PSIXOLOGIK OMILLAR VA MAKTAB PSIXOLOGINING FAOLIYATI

Turdiyev Shaxzod Davlat o'g'li
Surxondaryo viloyati Boysun
tumani 55-maktab psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada tarbiyasi og'ir o'quvchilar shaxsining shakllanishiga ta'sir etuvchi psixologik omillar, ularning xulq-atvori va ijtimoiy moslashuviga ta'sir qiluvchi sabablar hamda maktab psixologining profilaktik, diagnostik va korreksion faoliyati tahlil qilingan. Shuningdek, oila, maktab va mahalla hamkorligining tarbiyasi og'ir o'quvchilar bilan ishlashdagi ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: tarbiyasi og'ir o'quvchi, shaxs rivojlanishi, deviant xulq-atvor, maktab psixologi, psixologik diagnostika, psixokorreksiya, profilaktika, oilaviy muhit, ijtimoiy moslashuv, psixologik xizmat.

KIRISH

Tarbiyasi og'ir o'quvchilar bilan ishlash zamonaviy ta'lim tizimining dolzarb vazifalaridan biridir. Ushbu toifadagi o'quvchilarda intizom buzilishi, tajovuzkorlik, o'quv motivatsiyasining pasayishi, ijtimoiy me'yorlarga rioya qilmaslik va tengdoshlari bilan nizoli munosabatlar kabi holatlar kuzatilishi mumkin. Bunday xatti-harakatlarning shakllanishi ko'pincha biologik, psixologik, oilaviy va ijtimoiy omillarning o'zaro ta'siri natijasida yuzaga keladi.

Shaxsning shakllanishida oilaviy muhit hal qiluvchi o'rin egallaydi. Ota-onalar o'rtasidagi nizolar, farzandga nisbatan e'tiborsizlik, haddan tashqari qat'iy yoki aksincha nazoratsiz tarbiya usullari, mehr va emotsional qo'llab-quvvatlashning yetishmasligi bolaning ruhiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday sharoitda ulg'aygan bolalarda o'ziga ishonchsizlik, xavotir, agressivlik yoki ijtimoiy yakkalanish kuzatilishi mumkin.

Maktab muhiti ham o'quvchi shaxsining shakllanishida muhim omildir. Pedagog va o'quvchi o'rtasidagi ijobiy munosabat, adolatli baholash, tengdoshlari tomonidan qo'llab-quvvatlanish hamda sog'lom psixologik muhit bolaning ijtimoiy moslashuviga ijobiy ta'sir qiladi. Aksincha, kamsitilish, zo'ravonlik yoki doimiy tanqid o'quvchida salbiy xulq-atvorning rivojlanishiga sabab bo'lishi mumkin. Quydagi qo'shimcha ilmiy matnni maqolangizning asosiy qismiga kiritishingiz mumkin:

Tarbiyasi og‘ir o‘quvchilar bilan ishlashda individual yondashuv tamoyili muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir o‘quvchining shaxsiy xususiyatlari, oilaviy sharoiti, qiziqishlari, ehtiyojlari va psixologik holati turlicha bo‘lganligi sababli, ularga bir xil tarbiyaviy yoki korreksion usullarni qo‘llash har doim ham kutilgan natijani bermaydi. Shu bois maktab psixologi har bir o‘quvchi uchun individual psixologik tavsiyalar va rivojlantiruvchi dasturlar ishlab chiqishi zarur.

Shuningdek, tarbiyasi og‘ir o‘quvchilarda ijobiy shaxsiy sifatlarni rivojlantirish profilaktik ishlarning asosiy yo‘nalishlaridan biridir. Mas’uliyat, o‘zini boshqara bilish, mustaqil qaror qabul qilish, muammolarni tinch yo‘l bilan hal etish va samarali muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish kelajakda deviant xulq-atvorning oldini olishga xizmat qiladi. Bunda psixologik treninglar, rolli o‘yinlar, art-terapiya, sport va ijodiy to‘garaklarga jalb etish samarali vositalar hisoblanadi.

Bundan tashqari, maktab psixologi tomonidan o‘qituvchilar va ota-onalar uchun muntazam psixologik-ma’rifiy seminarlar hamda treninglar tashkil etilishi muhimdir. Ushbu tadbirlar orqali tarbiyasi og‘ir o‘quvchilarning psixologik xususiyatlari, ular bilan samarali muloqot usullari, nizolarni konstruktiv hal etish va ijobiy rag‘batlantirish metodlari bo‘yicha amaliy tavsiyalar beriladi. Oila, maktab va mahalla hamkorligiga asoslangan tizimli yondashuv esa o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuvi, ruhiy salomatligi va barkamol shaxs sifatida rivojlanishiga xizmat qiladi. Psixologik omillar orasida temperament, xarakter xususiyatlari, emotsional barqarorlik, o‘z-o‘zini baholash darajasi, motivatsiya va stressga chidamlilik muhim o‘rin tutadi. Past o‘zini baholash, impulsivlik va emotsiyalarni boshqara olmaslik tarbiyasi og‘ir o‘quvchilarda deviant xulq-atvorning shakllanish xavfini oshiradi.

Maktab psixologining asosiy vazifalaridan biri bunday o‘quvchilarni erta aniqlash va ularga o‘z vaqtida psixologik yordam ko‘rsatishdir. Psixolog diagnostik suhbatlar, kuzatuv, psixologik testlar va so‘rovnomalar orqali o‘quvchining shaxsiy xususiyatlari hamda muammolarini aniqlaydi. Olingan natijalarga asoslanib individual rivojlantiruvchi va korreksion dasturlar ishlab chiqiladi.

Psixokorreksion ishlarda individual maslahatlar, guruhiiy treninglar, art-terapiya, o‘yin terapiyasi, relaksatsiya mashqlari va kognitiv-xulqiy yondashuvlardan foydalanish ijobiy natija beradi. Ushbu usullar o‘quvchilarda emotsiyalarni boshqarish, muloqot madaniyatini rivojlantirish, o‘ziga ishonchni mustahkamlash va ijobiy xulq-atvorni shakllantirishga yordam beradi.

Maktab psixologining faoliyati faqat o‘quvchi bilan cheklanmaydi. U ota-onalar bilan psixologik maslahatlar o‘tkazadi, pedagoglar uchun seminar va treninglar tashkil etadi hamda oila, maktab va mahalla o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashga ko‘maklashadi. Bunday tizimli yondashuv tarbiyasi og‘ir o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuvini yaxshilash va salbiy xulq-atvorning oldini olishda muhim ahamiyatga ega.

Tarbiyasi og‘ir o‘quvchilarda xulq-atvor og‘ishlarining shakllanishiga turli psixologik, ijtimoiy, oilaviy va fiziologik omillar ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu omillar bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, bolaning shaxs sifatida rivojlanishiga bevosita ta’sir etadi.

Ijtimoiy omillar qatoriga shaxsning ijtimoiy me’yor va qoidalarga bo‘ysunishni istamasligi, cheklanmagan erkinlikka intilishi, qulay hayot sharoitlarini izlash, hissiy osoyishtalikka bo‘lgan ehtiyoj, o‘ziga nisbatan past baho berishi, boshqalarga qaramlik hissining kuchayishi, shuningdek, moddiy yetishmovchilikni his etishi yoki ota-onasining xulq-atvoridan uyalishi kabi holatlar kiradi.

Oilaviy omillar esa ota-ona va farzand o‘rtasidagi samarasiz muloqot, o‘qituvchi hamda kattalar bilan yuzaga keladigan nizolar, bolaga yetarli mehr va e’tiborning ko‘rsatilmashligi, oilada o‘zaro ishonch va tushunishning sustligi, ota-onalarning farzandlarga nisbatan qo‘pol yoki beparvo munosabatda bo‘lishi bilan tavsiflanadi.

Shaxsiy omillar tarkibiga tengdoshlar bilan kelisha olmaslik, o‘zini anglashdagi qiyinchiliklar, o‘ziga nisbatan salbiy munosabat, kelajakka oid orzu-intilishlarning amalga oshmasligi, ichki yolg‘izlik hissi, atrofdagilar tomonidan tushunilmaslik, shaxsiy muammolar va muvaffaqiyatsizliklardan kelib chiqadigan ruhiy tushkunlik hamda irodaviy sifatlarining sust rivojlanganligi kiradi.

Fiziologik omillar esa agressivlik, jahldorlik, asabiylik, ruhiy zo‘riqish, tez-tez kasallanish, qo‘zg‘aluvchanlikning ortishi, o‘zini boshqara olmaslik, aqliy rivojlanishdagi orqada qolish, psixofiziologik va jinsiy rivojlanishning nomutanosibliigi, tug‘ma xususiyatlar hamda tug‘ma nuqsonlar bilan bog‘liq holatlarni o‘z ichiga oladi.

Umumta’lim maktablarida amaliyotchi psixologlar o‘quvchilarning psixologik rivojlanishidagi o‘ziga xos xususiyatlarni aniqlash, salbiy xulq-atvorning oldini olish va ijtimoiy moslashuvini ta’minlash maqsadida psixodiagnostik, psixokorreksion hamda psixotrening mashg‘ulotlarini muntazam tashkil etadilar.

Amaliyotda ayrim o‘quvchilarga nisbatan “tarbiyasi og‘ir bola” atamasi qo‘llaniladi. Bu tushuncha, odatda, huquqbuzarlikka moyilligi kuzatilayotgan, ichki ishlar organlari profilaktik ro‘yxatida turuvchi, giyohvandlik, spirtli ichimlik iste’moli, bezorilik yoki o‘g‘rilikka moyilligi mavjud bo‘lgan voyaga yetmaganlarni anglatadi. Kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, bunday bolalar tarbiyaviy ta’sirlarga qarshilik ko‘rsatishi, maktab intizomini buzishi hamda umumqabul qilingan xulq me’yorlariga rioya qilmasligi bilan ajralib turadi.

Shu sababli pedagog va psixologlarning asosiy vazifalaridan biri, avvalo, bunday o‘quvchilarning oilaviy muhitini chuqur o‘rganish, ota-onalar yoki ularning qonuniy vakillari bilan yaqindan hamkorlik qilish, o‘quvchining darslarda ishtiroki va darsdan tashqari faoliyatini muntazam nazorat qilish, individual suhbatlar o‘tkazish

hamda xulq-atvordagi og'ishlarning sabablarini aniqlab, ularni bartaraf etishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni ishlab chiqishdan iboratdir.

Mashhur ma'rifatparvar Abdulla Avloniyning: "Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidir", degan fikri bugungi kunda ham o'z dolzarbligini saqlab qolgan. Mazkur hikmat yosh avlod tarbiyasi jamiyat taraqqiyotining eng muhim omillaridan biri ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi. Farzandning faqat moddiy ta'minoti bilan cheklanib, uning ma'naviy va axloqiy tarbiyasiga yetarlicha e'tibor bermaslik kelajakda salbiy oqibatlarni yuzaga keltirishi mumkin.

Shuningdek, Imom G'azzoliy bolani ota-onaga berilgan bebaho omonat sifatida baholab, uning qalbini har qanday ta'sirni qabul qiluvchi pok gavharga qiyoslaydi. Mutafakkirning fikricha, bola ezgulikka yo'naltirilsa, barkamol inson bo'lib voyaga yetadi, aks holda esa noto'g'ri tarbiya uning kelajagini izdan chiqarishi mumkin. Shu bois, bolaning tarbiyasi uchun, eng avvalo, ota-ona va ustozlar mas'ul hisoblanadi.

Maktab psixologi tarbiyasi og'ir o'quvchilar bilan ishlash jarayonida ularning sog'lig'i holatini ham inobatga olishi zarur. Zarurat tug'ilganda maktab shifokori bilan hamkorlikda o'quvchining tibbiy hujjatlari o'rganiladi. Agar salbiy xulq-atvorning sababi tibbiy omillar bilan bog'liq bo'lmasa, psixolog individual suhbatlar orqali muammoning psixologik sabablarini aniqlaydi va ularni bartaraf etish yuzasidan tavsiyalar ishlab chiqadi.

O'smirlik davrida bolalar kattalarning e'tibori va qo'llab-quvvatlashiga ayniqsa kuchli ehtiyoj sezadilar. Oilada yoki maktabda mehr, e'tibor va tushunishning yetishmasligi ko'pincha xulq-atvor og'ishlari, tajovuzkorlik yoki deviant xatti-harakatlarning shakllanishiga sabab bo'ladi. Shu bois maktab psixologining faoliyati nafaqat muammoni aniqlash, balki uning oldini olish, profilaktika tadbirlarini tashkil etish va bolaning sog'lom ijtimoiylashuviga ko'maklashishga ham qaratilishi lozim.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, tarbiyasi og'ir o'quvchilar shaxsining shakllanishiga oilaviy, psixologik, pedagogik va ijtimoiy omillar kompleks ta'sir ko'rsatadi. Ushbu omillarni erta aniqlash va ularni bartaraf etishga qaratilgan psixologik profilaktika hamda korreksion ishlar o'quvchilarning barkamol rivojlanishini ta'minlaydi. Maktab psixologining diagnostik, maslahat beruvchi, korreksion va profilaktik faoliyati, shuningdek, ota-onalar va pedagoglar bilan hamkorligi tarbiyasi og'ir o'quvchilarni ijtimoiy hayotga muvaffaqiyatli moslashtirishning muhim sharti hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Nishonova Z.T. Psixologik xizmat asoslari. – Toshkent, 2020.
2. Shoumarov G'.B. Shaxs psixologiyasi. – Toshkent, 2019.

3. Lev Vygotsky. Mind in Society. – 1978.
4. Albert Bandura. Social Learning Theory. – 1977.
5. UNICEF. Child Protection and Positive Parenting.
6. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
7. Ziyo.net

